

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Филология факультеті
Қазақ әдебиеті кафедрасы

**«ФОЛЬКЛОРТАНУ МЕН ӘДЕБИЕТТАНУ ҒЫЛЫМЫ:
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ПАРАДИГМАЛАР»**

Көрнекті фольклортанушы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, академик, қоғам қайраткері Сейіт Қасқабасовтың туғанына 85 жыл толуына арналған халықаралық ғылыми-теориялық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ
14 қараша, 2025 жыл

Астана, 2025

ӘОЖ 398+821.512.122.0

КБЖ 82+83

Ф 72

Жалпы редакциясын басқарған:
Басқарма төрағасы-ректор Е.Сыдықов

Редакция алқасы: Ж.Құрманғалиева, А.Бейсенбай, Ж.Аймұхамбет, С.Дүйсенғазы, Г.Сағынадин, С.Жұмағұл (жауапты шығарушы).

«ФОЛЬКЛОРТАНУ МЕН ӘДЕБИЕТТАНУ ҒЫЛЫМЫ: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ПАРАДИГМАЛАР» көрнекті фольклортанушы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, академик, қоғам қайраткері Сейіт Қасқабасовтың туғанына 85 жыл толуына арналған халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. 14 қараша, 2025 жыл/ Жалпы редакциясын басқарған: Е.Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2025. – 375 б.

ISBN 978-601-385-142-6

Жинақта Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Қазақ әдебиеті кафедрасының ұйымдастырумен көрнекті фольклортанушы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, академик, қоғам қайраткері Сейіт Қасқабасовтың 85 жылдығына орай өткізілген Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары қамтылды. Ғалым зерттеулерінің филология ғылымындағы маңызы, қазіргі фольклортану мен әдебиеттанудың өзекті мәселелері сараланған ғылыми мақалалар топтастырылды.

Жинақ филология саласының мамандарына, ұлт тілі мен әдебиетінің жанашырларына арналған.

ISBN 978-601-385-142-6

ӘОЖ 398+821.512.122.0

КБЖ 82+83

Ф72

ISBN 978-601-385-142-6

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2025

МАЗМҰНЫ

<i>Сыдықов Е.</i> Кіріспе сөз	3
Құттықтаулар	5

Пленарлық баяндамалар

<i>Абдрахманов С.</i> Сейіт Қасқабасов – фольклортану феномені	15
<i>Матыжанов К.</i> Халық мұрасын қастер тұтқан ғұлама	31
<i>Омарұлы Б.</i> Академик Сейіт Қасқабасов және ежелгі шығыс сюжеттерінің трансформациясы	39
<i>Қамзабекұлы Д.</i> Алаш қайраткерлері ел әдебиеті туралы	44
<i>Metin Ekici.</i> Seit A. Kaskabasov ve türk dünyasi folklor çalışmalarına katkıları	55
<i>Құрманәлиев К.</i> Академик Сейіт Қасқабасов: рухани-тілдік құндылық мәселелері	61
<i>Fazıl Özdamar.</i> Köroğlu (Goroğlu) destanı araştırmalarında alexander chodzko'nun yeri	65
<i>Власова Г.</i> «Золотая жила» С.А. Каскабасова – «Золотой» фонд классической фольклористики	72
<i>Пангереев А.</i> Балладалық жыр: зерттеу тәсілдері (академик Сейіт Қасқабасов еңбектері егізінде)	77
<i>Сыздықов С.</i> Академик С. Қасқабасов: фольклор мен тарих арақатынасының кейбір мәселелері туралы	83
<i>Аймұхамбет Ж.</i> Сейіт Қасқабасов зерттеуіндегі қазақ мифологиясы	86
<i>Әбсадық Ә.</i> Ұстаз жолы: ерік-жігер мен парасат бірлігі.....	90

1-секция. Академик Сейіт Қасқабасов және қазіргі фольклортану міндеттері

<i>Негимов С.</i> Академик С.А. Қасқабасовтың ғылыми шығармашылығы ...	97
<i>Еспенбетов А.</i> Ірі оқымысты	104
<i>Жұртбай Т.</i> Ағажай	109
<i>Тұрысбек Р.</i> Алыптар тоғысы (Академик Сейіт Қасқабасовтың Абай мен Жамбыл жөніндегі зерттеулерінің әдеби-рухани мәні)	114
<i>Рахымов Б.</i> Фольклортанушы С. Қасқабасовтың өмірі мен өнегесі	126
<i>Дүйсенгазы С.</i> Даналық	129
<i>Әуесбаева П.</i> С.А. Қасқабасов және фольклордағы әңгіме жанры	133
<i>Жақан Д.</i> Өшпес өнеге.....	138
<i>Рақыш Ж.</i> Сейіт Қасқабасов және ғашықтық жырлар	143
<i>Касенов С.</i> Дәстүрлі шешендік сөздердің құрылымдық ерекшеліктері мен қазіргі шешендік дискурс: типологиялық салыстыру	147
<i>Қабылов Ә., Шоқай М.</i> Қоғамдық сана және көркем әдебиет	152
<i>Набиолла Н.</i> С. Қасқабасов және шетелдегі қазақ мұрасы.....	161

<i>Кокбас Ж., Байжанова Ж., Жукенова Н.</i> Қазақ фольклорының типологиясы мен поэтикасын зерттеу: цифрлық гуманитаристика мүмкіндіктері	164
<i>Джубанова Г.</i> Қазақ постфольклорының жанрлық жүйесі және қазіргі зерттеу ұстанымдары.....	172

**2-секция. Сейіт Қасқабасов мұрасы
және мемлекетшілдік мұрат**

<i>Ибраев Ш.</i> Академик С.А. Қасқабасовтың фольклортану саласындағы еңбектерінің ғылыми-теориялық және тарихи-мәдени маңызы.....	180
<i>Мустафа Неркиз.</i> Seyit Kaskabasov ve kazak folklorunun metinsel restorasyonu.....	185
<i>Тойшанұлы А.</i> Академик С.А. Қасқабасовтың фольклор жанрын жүйелеу қағидаттары мен әдістері	195
<i>Кривошапова Т.</i> Выдающийся ученый-фольклорист	198
<i>Байтанасова Қ.</i> Академик С.Қасқабасов: фольклорлық жанрлардың табиғаты хақында	202
<i>Жұмағұл С.</i> Академик С. Қасқабасов және 1960-1980 жылдардағы қазақ фольклористикасы.....	206
<i>Сағынадин Г.</i> Фольклортанудағы ғылыми феномен және жаңа парадигмалар (академик Сейіт Қасқабасовтың әдіснамалық тұжырымдары негізінде).....	221
<i>Қорғанбеков Б.</i> Академик Сейіт Қасқабасовтың эпостанушылық еңбектері	227
<i>Ашенова А.Т.</i> 1920-30 жылдардағы фольклорлық жарияланымдар.....	235
<i>Кемеңгер Қ., Жұмабекқызы А. Н.</i> Ғабдуллиннің «Біздің жігіт» романындағы прототип мәселесі (академик С. Қасқабасов бейнесі негізінде)	241
<i>Карипбаев Ж.</i> С.А. Қасқабасов зерттеулеріндегі қазақ мифологиясы	245
<i>Алимбаев А.</i> Академик С.А. Қасқабасов: Абай және фольклор	251

**3-секция. Сейіт Қасқабасов зерттеулері
және пәнаралық ықпалдастық**

<i>Жақытов Ж.</i> Қазақ лингвофольклортануы бастауында (академик С.А. Қасқабасов еңбектерінің негізінде)	255
<i>Оразбек М.</i> Академик Сейіт Қасқабасовтың ұлттық гуманитарлық ғылымға қосқан үлесі.....	263
<i>Кемеңгер Қ.</i> Ғылымдағы сабақтастық және қазіргі қазақ фольклортануындағы құнды еңбек	269
<i>Кадыров Ж., Кадыров А.</i> Әдеби шығармашылық үдеріс: ғылыми-теориялық тұрғыдан зерттеудің маңызы.....	275

<i>Сайфуллаев Б. О‘zbek va qozoq tillari gap strukturasi da frazeologik birliklarning qo‘llanishi (O‘zbekiston mahalliy qozoq adiblari asarlari misolida) .....</i>	278
<i>Жұмаев И.Х. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” dostonida tashbeh she’riy san’ati talqini .....</i>	285
<i>Келгембаева Б. Мекендік аңыздарды мәдени-танымдық туризм саласына пайдаланудың кейбір жолдары .....</i>	291
<i>Мұқатаева Қ. Көрікті ой мен көркем сөздің шебері .....</i>	299
<i>Аликулова Х. О‘zbek va qozoq yor-yorlarining o‘ziga xos janriy xususiyatlari.....</i>	306
<i>Ақтанова А. Абай Құнанбайұлы бейнесінің көркем және деректі кинолоарда сомдалуы.....</i>	310
<i>Абдуллина А. А. Кемелбаева прозасындағы автофикшн элементтері .....</i>	314
<i>Төлеуқоңыр Ж. Қазақ прозасындағы «Әке» концептісінің көркемдік аясы (М. Әуезовтің «Қорғансыздың күні», «Жетім» әңгімелері негізінде).....</i>	320
<i>Қаратай Б. Тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ прозасы (стильдік-көркемдік ерекшеліктері) .....</i>	333
<i>Дәуренбек А. Қазақ фольклорының тарихи сана қалыптастырудағы қызметі: Тұрсын Жұртбайдың ғылыми тұжырымы .....</i>	339
<i>Джаканова Ж. Фольклорлық жанрлар теориясы: баяндау, сюжет және дәстүр сабақтастығы .....</i>	343
<i>Айтуарова Ж. Фольклорлық хикаяның әдеби-көркем интерпретациясы (қазіргі шағын проза негізінде) .....</i>	349
<i>Азотбаева М. Diskursiv shaxsning dialektal ifodalanishi o‘zbek badiiy matnida.....</i>	356
<i>Галымжанова З. М. Мағауиннің «Мен» мемуарлық романындағы фольклорлық элементтер .....</i>	359
<i>Жанпейісова А. Қазақ балалар фольклорының этномәдени тілдік сипаты .....</i>	366

келеді. М.Әуезов прозасында «әке» концептісі көркем, кестелі тілмен берілген, бояуы қанық, заманының бүкпесіз шындығын ортаға салатын образдарды келіп, оқырманға ой салады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зусман В. Концепт с системе научного знания // Вопросы литературы. 2003. №2, – С. 3-17.
2. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. – М.: Репрент, 1964. – 210 с.
3. Қойшыбаев Е. Әке және тегі сөздерінің семантикалық өзгеруі жайлы. – Алматы: Ғылым, 1973. – Б. 149-157.
4. Майтанов Б. Мұхтар Әуезов және болмысты сезіну мен саралау (М.О.Әуезовтің көркемдік дүниетанымдық ізденістері (1920-30 жылдар)). – Алматы: М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, 2006. – 304 б.
5. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методические проблемы когнитивной лингвистики: Сборник научных трудов / Под ред. И.А. Стернина. – Воронеж, 2001. – С. 29-34
6. Қазақ мақал-мәтелдерінің алтын кітабы. – Алматы: Аруна, 2012. – 632 б.
7. Исакова С.С., Таганова А.М., Баймуханов Б.Ш. Концепт әке/отец/père в казахском, русском, французском языках //World science. – 2016. – Т. 4. – №. 10 (14), – С. 16-22.
8. Semenova V., Vasilyeva T. Concerning definition of terms “father” and “initiator”(illustrated by Yakut literature) //International Conference on Man-Power-Law-Governance: Interdisciplinary Approaches (MPLG-IA 2019). – Atlantis Press, 2019. – pp. 23-27.
9. Таңдамалы шығармалары [Мәтін]: бес томдық. 3-том. – Алматы: Brand Book, 2022. – 602 б.
10. Ханкей Е. М.Әуезовтің «Жетім» әңгімесіндегі Көркемдік мекеншақ (хронотоп) мәселесі // Известия НАН РК, серия филологическая. 2010. №1. – Б. 54-58.
11. Қазақ мақал-мәтелдері. – Алматы: Ана тілі, 2011. – 184 б.
12. Оразбек М. Автор және шығармашылық процесс: Монография. – Алматы: Атамұра, 2006. – 486 б.
13. Аманшаев Е. Жалғандағы жалғыздық. Уақыт және қаламгер: Әдеби-сын мақалалар. – Алматы: Жазушы, 1990. – 170 б.
14. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі // Жалпы редакциясын басқарған Т.Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.

МРНТИ 17.01.09

ТӘУЕЛСІЗДІК ДӘУІРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫ (стильдік-көркемдік ерекшеліктер)

Бекзат ҚАРАТАЙ, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті қазақ әдебиеті кафедрасының докторанты, Астана, Қазақстан (E-mail.ru: karatay.bekzat@mail.ru)

Аңдатпа: Мақалада тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ прозасының даму процесі, тақырыптық-идеялық, стилистикалық және көркемдік ізденістер жүйелі түрде талданады. 1991 жылдан кейін Қазақ әдебиеті идеологиялық шектеулерден босатылып, ұлттық рух пен тарихи жадыны жандандыруға көшкені көрсетілген. Автор тәуелсіздік кезеңіндегі прозаның

идеялық мазмұны мен көркемдік табиғатын Төлен Әбдік, Смағұл Елубай, Роза Мұқанова, Дидар Амантай сияқты жазушылардың шығармалары арқылы анықтайды. Мақалада реализм мен модернизмнің, неомифологиялық және постмодерндік бағыттардың, стилистикалық және тілдік жаңарудың ерекшеліктері талданады. Сондай-ақ, тәуелсіздік дәуірінің прозасында жеке тұлғаны рухани іздеу, экзистенциалды ойлау, ұлттық сана мен адами құндылықтардың сабақтастығы анықталған. Зерттеу нәтижесінде қазіргі қазақ прозасы ұлттық әдебиеттің сапалы жаңа кезеңіне көтерілгені, бұл оның рухани тәуелсіздігінің көрінісі болғаны байыпталады.

Мақалада тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ прозасының даму үрдістері, оның тақырыптық, идеологиялық, стилистикалық және көркемдік ерекшеліктері жан-жақты талданған. 1991 жылдан кейінгі кезеңде қазақ әдебиеті идеологиялық шектеулерден алыстап, ұлттық рухты, тарихи жады мен рухани бостандықты жаңғырту жағына бет алғаны көрсетілген. Автор Төлен Әбдік, Смағұл Елубай, Роза Мұқанова, Дидар Амантай сияқты жазушылардың шығармаларына сүйене отырып, тәуелсіздік жылдарындағы прозаның идеялық мазмұны мен көркем ізденістерін талдайды. Зерттеу реализмнің, модернизмнің, неомифологиялық және постмодернистік ағымдардың көркемдік табиғаты мен стилистикалық ерекшеліктерін ашады. Бұдан басқа, тәуелсіздік дәуірінің прозасы тұлғаны рухани іздеуді, экзистенциалдық ойлауды, ұлттық сана мен моральдық құндылықтардың сабақтастығын айқындайды. Қазақ прозасы осы кезеңде ұлттық әдебиеттің жаңа көркемдік деңгейіне шығып, рухани дербестіктің символына айналды.

Тірек сөздер: Тәуелсіздік дәуірі, қазақ прозасы, стилі, ұлттық сана-сезімі, модернизм, постмодернизм, рухани бостандық, көркемдік ізденіс.

Кіріспе. Тәуелсіздік кезеңінде - қазақ әдебиетінің дамуы жаңа деңгейге көтерілді. 1991 жылдан кейін қазақ әдебиеті кеңестік идеологияның шектеулерінен босатылып, ұлттық рух пен тарихи жадының қайта жаңғыруына көшті. Қазақ прозасы терең көркем тәсілдермен қоғамдық санадағы өзгерістерді, адам мен қоғам арасындағы жаңа қарым-қатынастарды, рухани ізденістерді көрсетті. Бұл кезеңде бұрынғы идеологиялық тыйымдар алынып тасталды, ал адамның мәні, жеке бас бостандығы, экзистенциалдық және урбанистік тақырыптар жаңа стилистикалық нысандарда көрініс тапты. Осы уақыт ішінде қазақ прозасы дәстүрлер мен жаңашылдықтың, реализм мен модернизмнің, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың синтезін көрсетті. Мақаланың мақсаты - тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ прозасының стилистикалық ізденістері мен көркемдік жаңалықтарын талдау. Әдебиеттанушы З.Қабдоловтың айтуынша, «әдебиет - өмірдің айнасы ғана емес, ұлт рухының көрінісі» [1, 52 бет]. Сондықтан тәуелсіздік кезеңінде қазақ прозасын зерделеу - ұлттық рухты жаңғырту процесін мойындаудың негізгі кілттерінің бірі. Белгілі ғалым, қазақ әдебиеттанушысы, сыншы Рымғали Нұрғали өз мақалаларының бірінде: «Әдебиет - бұл үлкен құбылыс, тірі әлем, күрделі процесс. Бір әдебиет - дария, бір әдебиет - бұлақ, бәрі де ағып, өсіп, кеңейіп келеді. Халық қайда - әдебиет сонда» [2].

Тақырыптық-идеялық ізденістер. Тәуелсіздік дәуіріндегі прозаның басты тақырыптық бағыты ұлттық сана, тарихи жады және рухани еркіндік мәселесі болып табылады. Осы кезеңде жазушылар бұрын жабылған тақырыптарға қайта оралып, тоталитарлық дәуірдің жараларын, ұлт тағдырындағы қайғылы оқиғаларды көркемдік шындыққа айналдырды. Мысалы, Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» хикаясында рух пен даңқтың, жақсылық пен

жамандықтың философиялық қақтығысы арқылы адам болмысының адамгершілік табиғаты ашылады [3]. Ал Смағұл Елубайдың «Ақ боз үй» трилогиясы ұлт басынан кешкен аштық пен қуғын-сүргін трагедиясын тарихи-публицистикалық дәлдікпен бейнелейді [4]. Кәдірбек Сегізбаев, Алибек Асқаров және т.б. Роза Мұқанованың шығармаларында «мәңгілік бала бейнесі» арқылы символикалық көркемдік әдіспен адами және әскери трагедия сипатталады [5]. Осылайша, тәуелсіздік кезеңіндегі прозаның идеялық өзегі тұлғаны рухани іздеу және ұлттық шындықты жаңғырту болып табылады. Тәуелсіздік жылдарында жазылған әңгімелер халық өмірінің өткенін баяндай отырып, ұлттық жадымызды жандандырды. Сонымен қатар, бұл шығармаларда махаббат тақырыбы ерекше орын алады. Өйткені, адам өмірі махаббатсыз болмайды, роман та онсыз өмір сүре алмайды [6]. Тәуелсіздік дәуірінде қазақ прозасында қазіргі қоғамдағы рухани дағдарыс, урбанизация және адам мен табиғат байланысы да өзекті болды. Қала өмірінің шарықтау шегі, технология мен прогрестің адамның ішкі әлеміне әсері жазушыларды жаңа көркемдік шешімдер іздеуге итермеледі. Осыған байланысты жас жазушылардың шығармаларында жаһандану дәуіріндегі ауыл және қала мәдениеті, ұлттық бірегейлік қақтығыстары жиі көтеріледі. Сонымен қатар, қазіргі қазақ прозасында экзистенциалды ойлау мен философиялық ізденіс күшейе түсті. Кейіпкер енді сыртқы ортаға емес, оның ішкі әлеміне қарайды. Мысалы, Дидар Амантай, Қуаныш Жиенбай, Нұржан Қуантай сияқты жазушылардың шығармаларында адамның өмірлік мәні, жалғыздық және рухани жауапкершілік мәселелері алдыңғы қатарға шығады. Сондай-ақ, тәуелсіздік жылдарында жазылған прозада тарихи жады мен ұлттық сәйкестендіруді қайта қарау үрдісі ерекше байқалады. Бұл бағытта Илияс Есенберлиннің жетекшілігімен тарихи-эпикалық дәстүр жаңа сипатқа ие болды және оны Қуаныш Төлеметов, Бексұлтан Нұржекеұлы сияқты жазушылар жалғастырды. Олар жеке адамның тағдыры арқылы тарихи оқиғаларды көрсете отырып, ұлттық жадты жандандырды. Қазіргі кезеңде қазақ прозасы тек ұлттық мәселелермен ғана шектеліп қоймай, әлемдік гуманистік құндылықтармен үйлесімді үйлесіп, жоғары адами идеяларды көтереді. Осылайша, тәуелсіздік дәуірінің прозасы ұлттық рухтың жандануын, жаңа дүниетанымдық деңгейге көтерілуді анықтайтын әдеби құбылысқа айналды.

Стильді және көркемдік ерекшеліктері. Қазақ әдебиеттануында стиль мәселесін ғалымдар Қ.Жұмалиев, З.Қабдолов, Б.Майтанов, А.Исмақова және басқалар терең зерттеген. Стиль - жазушының көркем ойлау, бейнелі тану және тілдік қолтаңба жүйелерінің жиынтығы. Тәуелсіздік дәуірінің прозасында стиль ұғымы тілдік деңгейде ғана емес, сондай-ақ дүниетанымдық санат ретінде де қалыптасты. Әдеби стиль енді автордың жеке көзқарасын, мәдени кеңістігін бейнелейтін көркем пішінге айналды. Қазіргі заманғы қазақ прозасында стилистикалық көпқырлық айқын байқалады. Реализм дәстүрлерімен қатар модернистік, постмодернистік және неомифологиялық бағыттар кеңінен дамыды. *Неомифологиялық бағыт* халықтық аңыздар мен архетиптерді қазіргі заман тұрғысынан жаңаша көрсетуге мүмкіндік берді. Мысалы, Асқар Алтайдың «Кентавр» шығармасында табиғат пен адам, рух пен дене арасындағы мәңгілік

байланыс мифтік бейнелер арқылы көрінеді [7]. *Постмодернистік көркемдік жүйе* Дидар Амантайдың «Гүлдер мен кітаптар» романы айқын көрінеді. Фрагменттік құрылым, интертекстуалдық, ондағы уақыт пен кеңістік шарттылығы - жаңа прозаның поэзиясына тән қасиеттер [8]. Сондай-ақ, психологиялық проза бағытын күшейту маңызды құбылыс болды. Роза Мұқанова мен Төлен Әбдіктің шығармаларында ішкі монолог, символикалық детальдар, батырдың ішкі дүниесін ашуға бағытталған рухани рефлексия тәсілдері кеңінен пайдаланылады. Бұл стильді ізденістер қазақ прозасын әлемдік әдеби процестің қазіргі заманғы бағыттарымен үйлестіре отырып, көркемдік ойлаудың жаңа деңгейіне шығарды. Сонымен қатар, тәуелсіздік кезеңінде қазақ прозасының тілдік және стилистикалық палитрасы байыды. Жазушылар тілдің көрнекі мүмкіндіктерін кеңейтуге және сөйлеудің көркемдік күшін терең пайдалануға тырысты. Қазіргі прозада символдық және метафоралық сипат күшейіп, бейнелі ойлаудың жаңа сапасы пайда болды. Әдеби тілде ұлттық дүниетаным мен қазіргі философиялық көзқарастың байланысы айқын сезіледі. Кейбір жазушылардың шығармаларында дискурстық және полифониялық құрылымдар бейнеленген. Бір шығарманың ішіндегі бірнеше дауысты, сананы немесе уақытша кеңістікті сүйемелдеу қазақ прозасын әлемдік модернистік және постмодерндік бағыттарға жақындатты. Мұндай көпқабатты баяндау тәсілі Дидар Амантай, Алмаз Мырзахмет, Қуаныш Жиенбай сияқты жазушылардың шығармаларында жиі кездеседі. Сонымен бірге, тәуелсіздік дәуірінде эссеистік баяндау, философиялық талдау және поэтикалық проза элементтері қиылысып, жанрлық шекаралар кеңейді. Авторлар шындықты тек оқиғалар арқылы ғана емес, сонымен қатар ішкі монолог пен кейіпкердің ой ағымы арқылы жеткізуге тырысты. Бұл процесс прозаны терең интеллектуалды деңгейге көтеріп, көркемдік танымның жаңа өлшемін қалыптастырды. Осылайша, стилистикалық және көркемдік ізденістердің нәтижесінде қазіргі қазақ прозасы ұлттық әдебиет шеңберінен шығып, әлемдік көркемдік кеңістікпен үндес болды. Бұл бағыт қазақ жазушыларының ой еркіндігі мен шығармашылық тәуелсіздігін айқындап, тәуелсіздік дәуіріндегі әдеби үдерісте жаңа сапалы кезең ашты.

Көркем және поэтикалық құрылым. Тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ прозасының тілі - ұлттық дүниетанымды ұштастыратын, жоғары бейнелеу күшіне, бай поэтикалық үлгіге ие тіл. Жазушылардың тілі арқылы қазақтың дәстүрлі ойлау жүйесі мен заманауи философиялық таным үйлеседі. Метафора, символ, мифтік образ, көркем бөлшек - осының бәрі авторлық ой мен ұлттық дүниетанымның бірлігін қамтамасыз етеді. Мысалы, «дала», «шөлейт», «жол», «дауыл» сияқты тұрақты бейнелер ұлттық архетиптік кеңістікті жаңа жағынан білдіреді. Филолог Б. Майтановтың айтуынша, «қазақ прозасының көркем тілі - ұлттық рухтың поэтикалық құрылымы» [9, 114-бет]. Сонымен қатар, тәуелсіздік дәуірінде қазақ прозасының тілінде метафоралық және символдық жүйе дамыды. Жазушылар сөздің тікелей мағынасын емес, астар, кескін мүмкіндіктерін кеңінен қолдана отырып, көрнекілік, жест-ишара, мифтік астар арқылы ой қоюға тырысты. Бұл тәсіл шығарманың поэтикалық күшін арттырып, көркемдік мазмұнын тереңдете түсті. Көркем бөлшектер мен поэтикалық образ ерекше

маңызға ие болды. Мысалы, кеңістіктік және табиғи құбылыстар енді фондық емес, кейіпкердің ішкі күйін көрсететін психологиялық құрал ретінде көрінеді. «Дала» бейнесі-еркіндік пен ендіктің символы, ал «жол» бейнесі - адамның рухани ізденісін, оның өмір жолын бейнелейтін көркем архетип. Сонымен қатар, қазіргі қазақ прозасында сөйлеу ритағы мен баяндауға баса назар аударылды. Кейбір жазушылар прозаны поэтикалық ритақ пен музыкалық интонацияға сүйене отырып, поэзия тілімен байланыстырады. Бұл тәсіл әсіресе Дидар Амантай, Роза Мұқанова, Қуаныш Жиенбайдың шығармаларында байқалады. Осылайша, тәуелсіздік дәуірінің прозасы көркем тіл мен бейнелеу техникасының бай арсеналын қалыптастырды, ұлттық эстетиканың жаңа бағытын анықтады.

Кейіпкерлер әлемі. Тәуелсіздік дәуірінің басты кейіпкері – рухани ішкі әлемін тануға ұмтылған тұлға. Бұл қоғамға емес, өз ар-ожданына құлақ асатын бейнеге ұқсайды. Бұрынғы социалистік реализм дәуірінде ұжымдық кейіпкердің орнын тұлғаның ішкі драмасы мен экзистенциалдық жалғыздық сезімі алды. Енді қаһарман қоғамнан бас тартпай, онымен қайтадан сындарлы диалогқа түседі. Бұл қазақ әдебиетінің гуманистік және философиялық дамуының маңызды белгісі. Қазақ прозасы енді сыртқы оқиғаларды тізбектеуден гөрі адамның ішкі әлемін, рухани эволюциясын, моральдық таңдауларын бейнелеуге басымдық береді. Кейіпкерлердің ой-толғаныстары арқылы жазушылар адам жанының терең қатпарларын ашып, еркіндік пен жауапкершілік, ар мен ұждан, сенім мен күмән сияқты мәңгілік ұғымдарды жаңа қырынан көрсетеді. Тәуелсіздік дәуірінің қаламгерлері үшін басты құндылық – тұлғаның еркіндігі мен рухани тұтастығы. Сондықтан бұл кезең прозасында өмірдің әлеуметтік шындығынан гөрі адам болмысының философиялық мәні алдыңғы орынға шықты. Авторлар ішкі монолог, сана ағымы, психологиялық талдау сияқты көркемдік тәсілдерді кеңінен қолданып, жаңа эстетикалық сапа қалыптастырды. Осылайша, тәуелсіздік дәуірі прозасының кейіпкері – өз заманының рухани айнасы, ұлттық сана мен адамзаттық құндылықтардың тоғысындағы жаңа тұлға бейнесі ретінде танылды.

Қорытынды. Тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ прозасы ұлттық әдебиет тарихындағы рухани жаңғыру мен көркемдік ізденістің ерекше кезеңін басынан кешірді. Осы дәуірде қазақ жазушылары қоғам мен адамның жаңа шындығын ашуға, рух пен сана бостандығын көркем бейнелеуге ұмтылды. Стилистикалық жаңару, тілдік поэтика, батырлық табиғат және идеялық мазмұнды тереңдету - осы дәуірдің прозасының басты белгілері. Қазіргі қазақ прозасы ұлттық әдебиеттің жаңа көркемдік сапаға көтерілуінің куәсі болды және рухани тәуелсіздіктің көрінісі болды. Осы дәуірдің жазушылары адамның ішкі жан дүниесіне, оның рухани ізденісіне, ар-ождан мен қоғам арасындағы күрделі қатынастарға назар аударды. Мысалы, Төлен Әбдікі өз шығармаларында адамгершілік пен адамгершілік мәселелерін терең қозғағанын көреміз, философиялық деңгейде адам мен қоғам арасындағы рухани диалогты оқырманға әсерлі жеткізді. Смағұл Елубай тарихи жады мен ұлттық трагедияны көркем шындыққа айналдырып, халықтың жадындағы қиын кезеңдерді ұлт рухын тазарту процесі ретінде суреттеді. Ал, Роза Мұқанова мен Дидар

Амантайдың шығармаларында адам психологиясының, рухани дағдарыстың және экзистенциалды жағдайдың нәзік бейнелерін шеберлікпен ашты. Сондай-ақ, осы дәуірдің көркем прозасы поэзиямен үндес рухани сипатқа ие болды. Мысалы, адам рухы, Мұхтар Шахановтың поэзиясындағы Ар-намыс пен әділеттілік идеясы, Олжас Сүлейменовтің ұлттық сана мен тарихи жадыны дәріптеудегі ұстанымы тәуелсіздік дәуіріндегі прозаның гуманистік бағытымен сәйкес келеді. Проза мен поэзияның мұндай рухани дамуы қазақ әдебиетінің біртұтас жандануын айғақтайды. Тәуелсіздік кезеңінде қалыптасқан жазушылардың жаңа буыны (Қуаныш Жиенбай, Нұржан Қуантай, Алмаз Мырзахмет және т.б.) көркемдік ізденіс пен философиялық көзқарасты үйлестіре отырып, қазақ әдебиетінің жанрлық және стилистикалық өрісін кеңейтті. Олардың шығармалары қазіргі эстетика тұрғысынан адам мен уақыт, рух және қоғам арасындағы күрделі байланыстарды зерттейді. Жалпы, тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ прозасы-ұлттық әдебиеттің жаңа белесі. Ол рухани еркіндік пен шығармашылық модернизацияның символына айналды. Бұл тұрғыдан алғанда қазақ қаламгерлерінің тәуелсіздік дәуіріндегі көркем прозасының бірқатар іргелі ізденістер, дүниетанымдық-көркемдік ерешеліктер, тілдік және стильдік ізденістер анық аңғарылады. Осы кезеңнің ең бір ұтымды тұсы жазушылардың еркіндігі мен шығармашылық бостандығында. Ол әр көркем шығармада айқын көрініс табатынын байқаймыз.(Әкім Тарази, Қабдеш Жұмаділов, Мұхтар Мағауин, Дулат Исабеков, Төлен Әбдік, Кәдірбек Сегізбаев, Алибек Асқаров, Асқар Алтай, Смағұл Елубай, Кәдірбек Сегізбаев, Алибек Асқаров, Роза Мұқанова, Асқар Алтай, Дидар Амантай, Айгүл Кемелбаева). Өз дәуіріндегі ішкі психологиялық қырларды терең қозғай білген. Тәуелсіздік кезеңдегі қазақ әдебиеті уақыт өткен сайын, өзгермелі қоғамға бейім, сұранысқа сай, талғамы терең оқырманды ойландыратын туындыларды ұсыну жолында үнемі ізденісте болды. Жинақтап айтқанда, тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ прозасы бүгінгі таңда іргелі ізденістермен тақырыптық ерекшеліктермен жанрлық жүйе және көркемдік арналар арқылы кең өріске шықты. Бұл бағыт алдағы уақытта да жарасымды жалғасын тауып, дами беретіні анық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қабдолов З. Әдебиет теориясының негіздері. – Алматы: Санат, 2002. – 348 б.
2. <https://qazaqadebiati.kz/36955/t-uelsizdik-d-uirindegi-aza-prozasy>
3. . Әбдік Т. Парасат майданы. – Алматы: Жазушы, 2002.
4. Елубай С. «Ақ боз үй». – Алматы: Атамұра, 1999.
5. Мұқанова Р. Мәңгілік бала бейне . – Алматы: Ан Арыс, 2003.
6. https://massaget.kz/uy_tapsyirmasyi/kazak-adebietnn-tauelszdk-jyildaryindagyi-damu-bagyittaryi-24930/
7. Алтай А. Кентавр. – Астана: Фолиант, 2011.
8. Амантай Д. Гүлдер мен кітаптар». – Алматы: Аруна, 2013.
9. Майтанов Б. Қазақ прозасының поэтикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2005.